

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Jäntti, Saara

Title: Kodittomuuksia nuorten mielenterveyskuntoutujien draamaryhmässä

Year: 2019

Version: Published version

Copyright: © Tekijät & Nykykulttuurin tutkimuskeskus, 2019

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Jäntti, S. (2019). Kodittomuuksia nuorten mielenterveyskuntoutujien draamaryhmässä. In S. Jäntti, K. Heimonen, S. Kuuva, & A. Mäkilä (Eds.), *Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus* (pp. 159-182). Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 125.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7706-1>

Saara Jäntti

KODITTOMUUKSIA NUORTEN MIELENTERVEYS- KUNTOUTUJIEEN DRAAMARYHMÄSSÄ

Paikan asuttamisen voi ajatella olevan ihmisen tapa olla maailmassa (Heidegger 1962/1995). Maailmassa oleminen on sukupuolittunutta, kulttuurista ja kytkeytyy mm. etnisyyteen ja luokkaan (hooks 1990; Irigaray 1993; Saarikangas 2006, 2009; Young 1997). Myös mielenterveyden ongelmat ja psykiatriset hoitomuodot vaikuttavat merkittävästi siihen, miten tätä olemisen tapaa voi toteuttaa (Jäntti 2012). Sosiaalipsykologian tutkija Vilma Hännisen (2002) mukaan sairastuminen näyttäytyy usein katkoksesta ihmisen elämässä. Vakavien mielenterveysongelmien yhteydessä sairaus merkitsee usein myös katkoksia asumishistoriassa (esim. Hyväri & Salo 2009; Juhila & Gröger 2016; Salo ja Kallinen 2007).

Tässä artikkelissa tarkastelen kodittomuuden kokemuksia tuetusti asuvien nuorten 20–35-vuotiaiden aikuisten mielenterveyskuntoutujien kokemuksissa. Nämä kokemukset nousivat esiin tutkimusprojektissa, jossa etnografisen tutkimuksen ja soveltavan teatterin menetelmin pyrittiin avaamaan kodin merkityksiä tuetusti asuvien mielenterveyskuntoutujien elämässä. Kodittomuuden kokemukset kytkeytyvät käsityksiin siitä, miten ja millaiseksi koti mielletään ja määritellään. Nämä käsitykset ovat kulttuurisia toisaalta hyvin henkilökohtaisia. Artikkelissa erittelen monitieteisen kotitutkimuksen (esim. Johansson & Saarikangas 2009) valossa erilaisia – eriasteisia, eri syistä kumpuavia ja eri tavoin koettuja – asunnottomuuden ja kodittomuuden kokemuksia, joita osallistujat toivat esiin prosessin aikana draamaryhmässä, yksilöhaastattelussa sekä kahdessa ryhmähaastattelussa.

Taustaa

Suomessa on viime vuosikymmeninä psykiatrian hoidon piirissä eletty suurta murroksen aikaa. Mielisairaalalaitoksen purkami-

sen ja avohoitoon siirtymisen myötä sairaalapaikkojen määrä on Suomessa pudonnut 20.000:sta noin kolmeen ja puoleen tuhanteen (THL 2018; ks. myös Helén 2011, 13). Näitä paikkoja korvaamaan on syntynyt kirjava joukko pääasiassa yksityisten palveluntuottajien tarjoamia kuntoutus- ja asumispalveluyksiköitä, jotka tuottavat eriasteisia palveluita n. 8000 asiakkaalle. Palvelut vaihtelevat ympärivuorokautisesti tuetusta asumisesta eriasteisesti tuettuun itseenäiseen asumiseen tukiasunnossa tai omassa kodissa.

Aiemmassa tutkimuksessa mielenterveysongelmien ja asumisen yhteyksiin on pureuduttu muun muassa asumispalveluihin kohdistuneessa arviointitutkimuksessa (Guerrero 2008; Salo & Kallinen 2007) sekä sosiaalityöntutkimuksessa, jossa on tarkasteltu mielenterveysasiakkaiden asemaa ja asumispolkuja (Juhila & Kröger 2016; Raitakari & Günther 2015; Tainio 2015). Mielenterveyskuntoutujien asumiseen liittyvät kokemukset nousevat esille myös elämäkertaja- ja kokemustutkimuksessa (Hyväri & Salo 2009; Rissanen 2007) sekä asunnottomuutta ja huono-osaisuutta koskevassa tutkimuksessa (ks. esim. Granfelt 1998; Saari 2015). Mielenterveyskuntoutujien asumiseen liittyviä yhteiskuntapoliittisia ulottuvuuksia käsitellään myös mielenterveyspolitiikkaa ruotivassa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa (mm. Helen 2011; Salo 1996). Esimerkiksi Markku Salon (2011, 281) mukaan ”1980-luvulla vahvistuneessa asumispalvelutuotannossa on mielenterveyskuntoutujasta tullut kunnallisen rahoittajan ja yksityisen palveluntuottajan sopimuksen alaista kauppatavaraa”, jolla itsellään ei ole valtaa päättää missä ja miten asua ja elää.

Tässä tutkimuksessa kodin ja kodittomuuden käsitteet kattavat konkreettisten asumis- ja asunnottomuuskokemusten lisäksi myös kodin symbolisia, eksistentiaalisia ja metaforisia merkityksiä. Koti on monimerkityksellinen käsite, jonka eri ulottuvuuksia tarkastelemalla voidaan avata tapoja, joilla psyykinen kärsimys näyttäytyy arjen elettyjen tilojen, symbolisten merkitysten, kuulumisen ja kiinnittymisen tunteiden ja prosessien sekä materiaalisten järjestysten ja mahdollisuuksien valossa (Jäntti 2017). Ajattelen, että mielenterveyden ongelmien tarkastelu tällä tavoin on tärkeää, koska

viimeaikaisen tutkimuksen mukaan vallalla olevat biologiset selitysmallit vähentävät lääkärien mielenterveyspotilaita kohtaan tuntemaa empatiaa (Lebowitz & Ahn 2014). Samaan aikaan avointa dialogia koskeva hoitotyön tutkimus (Seikkula 2014) ja nopeasti yleistyvä palvelunkäyttäjien kokemuksia koskeva tutkimus korostavat empatian ja asiakkaan tasaveroisen kohtaamisen merkitystä kuntoutumisen edellytyksenä (Rissanen 2015; LeFrancois, et al. 2013, myös Kokkinen tässä teoksessa). Tällöin myös tutkimuksessa on tärkeä korostaa psykiatrisen kärsimyksen eri ulottuvuuksia, joita aiheuttavat niin itse oireet (esimerkiksi väkivallalla uhkailevat äänet psykoottisissa tiloissa), sosiaalinen kärsimys, jota psyykinen oireilu aiheuttaa (esim. Rikala 2013), hoito ja sen yritykset (ks. Nissi ja Kokkinen tässä teoksessa) sekä kuntoutujien asema palvelujärjestelmässä.

Koti ja asuminen kietoutuvat psykiatriseen kärsimykseen ja hoitojärjestelmään monin tavoin. Aiemmassa tutkimuksessa sairautta yleensä (Honkasalo 1998) ja mielensairautta erityisesti (Svenaus 2000) on kuvattu ruumiillisena ja henkisenä kodittomuuden tilana, jota psykiatriassa käytetyt hoitomuodot saattavat edelleen vahvistaa (Jäntti 2012). Psyykkiset ongelmat voivat myös johtaa konkreettiseen, asunnottomuutena koettuun kodittomuuteen – ja toisaalta asunnottomuus voi aiheuttaa ja pahentaa mielenterveyden ongelmia (Granfelt 1998; Tischler 2007, 2009; Young 1997). Sosiaaliryöpylän piirissä kodin kuntoa voidaan käyttää mittarina arvioitaessa asukkaan mielenterveyttä ja toimintakykyä (Jönsson 2005). Leimautumisen ja kuntoutujien väkivaltaisuutta korostavien mediakuvien (esim. Cross 2010; Kinnunen 2016) vuoksi mielenterveyskuntoutujien voi olla vaikea löytää kotia: vuoden 2013 Mielenterveysbarometrin mukaan noin neljännes vastaajista ei halua kuntoutujaa naapurikseen. Lisäksi, vaikka mielisairaalalaitos on pitkälti purettu ja psykiatrisessa kuntoutuksessa on siirrytty lähinnä avohoittoon, psykiatrian kaksoistehtävä – parantaa ja hallinnoida potilaita – antaa psykiatrisille hoitotahoille vallan siirtää potilas konkreettisesti pois sairaalan ulkopuolisesta kotimailmasta laitospotilaan (Goffman 1961).

Tutkimuksen kulku

Tutkimus, johon artikkeli perustuu, toteutettiin eräässä suuressa suomalaisessa kaupungissa sijaitsevassa tuetun asumisen yksikössä, jota eräs osallistujista kutsui ”kuntoutuspaikkojen aateliksi”. Osallistujille osallistuminen draamaryhmän toimintaan oli vapaaehtoinen osa heidän viikko-ohjelmaansa. Koti oli ajankohtainen teema, sillä heidän asumisensa asumispalveluüksikössä oli väliaikainen etappi eriasteisesti tuetun, itsenäisen asumisen ja sairaalajaksojen jatkumoissa. Kaiken kaikkiaan projektiin osallistui noin kolmekymmentä kuntoutujaa, henkilökunnan jäsentä ja harjoittelijaa. Tarkan määrän arviointi on vaikeaa, sillä asumispalveluüksikkö oli tavallaan läpikulkupaikka niin asukkaille, väliaikaiselle henkilökunnalle kuin eri oppilaitoksista tulleille harjoittelijoillekin, jotka kävivät tutustumassa ryhmään. Kuntoutujien osallistumista määrittivät kiinnostus, kunto ja elämäntapahtumat. Monien pääasiallinen tavoite oli palaaminen koulutukseen ja työelämään. Myös joutuminen takaisin sairaalaan, muutto tukiasuntoon ja terveystieteiskäynnit vaikuttivat osallistumiseen. Jokainen kävijä jätti jälkensä prosessiin.

Kahden vuoden aikana (2014–2015) valmistimme kaksi esitystä. Kummassakin esityksessä ydinjoukon muodosti noin viiden, kuuden hengen ryhmä, joka osallistui työskentelyyn alusta loppuun. Ensimmäisessä, muodoltaan huokoiseksi ja katkelmaiseksi rakentuneessa *Koti! Paikka maailmassa* -esityksessä käsiteltiin mm. kodin kulttuurisia merkityksiä ja asumisen käytäntöjä sekä nuorten omia asumiseen liittyviä ajatuksia, toiveita ja kokemuksia. Toisessa esityksessä pureuduttiin kodittomuuden teemaan. Molempien esitysten yhteensä vuoden mittaisen valmistamisprosessin aikana tein kenttämuistiinpanoja ja osallistuin viikottaisiin harjoituksiin. Viimeiset puoli vuotta harjoitusprosesseista videoitiin. Valmistautessamme ensimmäistä esitystä, tein osallistujien kanssa yksilöhaastatteluita, joiden teemana oli heidän asumishistoriansa ja ajatuksensa kodista. Osallistuminen haastatteluihin oli vapaaehtoista. Haastatteluja kertyi kaiken kaikkiaan kymmenen, ja niiden myötä

osallistujien elämäntarinat tulivat osaksi tutkimusta. Haastattelut, jotka nauhoitettiin ja jälkikäteen litteroitiin, kestivät puolesta tunnista kolmeen tuntiin ja vain yksi kysymyksistä käsitteli kodittomuutta. Kodittomuuden ja asunnottomuuden kokemukset nousivat kuitenkin esille myös kysyessäni, miten haastateltavat olivat päätyneet asumisyksikköön tai tuetun kotiasumisen piiriin, josta myös oli kolme osallistujaa. Haastatteluissa osallistujat toivat esiin sellaisia psykiatrisen sairaanhoidon ja mielenterveyskuntoutujien asumispalveluiden kontekstissa syntyneitä kodittomuuden kokemuksia, joista he eivät ryhmässä puhuneet. Kodittomuus oli eriasteisesti läsnä puhuessamme kodista, ja vuoden kuluessa alkoi tuntua selvältä, että kodittomuus ansaitsisi oman näytelmänsä.

Kodittomuutta käsittelevää esitystä varten vierailimme paikallisessa kodittomien päiväkeskuksessa, jonka kanssa viritelty taiteellinen yhteistyö kaatui käytännönongelmiin. Vierailu kuitenkin poiki myös ryhmäläisten kesken keskusteluja, joissa he toivat esiin omia kodittomuuteen liittyviä kokemuksiaan ja lopulta teimmekin kaksi ryhmähaastattelua, joissa ryhmämme haastatteli kahta asunnottomuutta ja kodittomuutta kokenutta ryhmän jäsentä yhdessä laati- maamme haastattelurunkoa käyttäen. Nämä haastattelut videoitiin. Ne auttoivat kiteyttämään näytelmän rakenteen, ja esityksestä valmistettiin sanattomaan ilmaisuun nojaava, mustan huumorinkin sävyttämä yhden päivän tragedia, jossa seurattiin nuoren naisen ajautumista kodittomaksi. Molempia esityksiä esitettiin asumisyksikön tiloissa muille asukkaille ja työntekijöille, toisten tuetun asumisen yksikköjen asiakkaille ja asumispalveluja tarjoavan organisaation työntekijöille. Lisäksi katsojiksi saapui joitakin osallistujien ystäviä ja perheenjäseniä sekä sosiaali- ja terveysalan ja kulttuurin ammattilaisia.

Tutkimusprojektin metodologisten valintojen ja kysymyksenasettelun taustalla vaikutti vahvasti aiempi kielen ja mielenterveysongelmien suhdetta käsitellyt tutkimus, jossa psykiatrinen kärsimys näyttäytyy ajautumisena kielen reunoille ja ulkopuolelle (Kris-teva 1998; Stone 2004). Vakavat psyykkiset ongelmat ovat usein vaikeita jäsentää, eivätkä sanallistu helposti (Holma 1999; Kähmi

2015). Niistä kertominen on kompromissi kielen, kerrottavuuden, uskottavuuden ja kokemuksen välillä (Jäntti 2012). Koska tutkimuksessa haluttiin luoda mahdollisuus osallistua tiedon tuottamiseen ja luovaan työskentelyyn myös sellaisille palveluiden käyttäjille, joille puhuminen on vaikeaa, siinä käytettiin etnografian ja soveltavan teatterin menetelmiä, jotka molemmat perustuvat tutkijan läsnäoloon ja vuorovaikutukseen tutkittavassa yhteisössä (ks. mm. Honkasalo 2008; Honkasalo et al. 2012). Etnografia mahdollistaa perehtymisen paikkaan, jossa tutkimus tapahtuu ja tässä tapauksessa perehtymisen ja osallistumisen luovan työn prosesseihin niiden tapahtumakontekstissa. Soveltava teatteri puolestaan mahdollistaa taiteen avulla tutkimisen ja kansatutkijuuden: se vie teatterin kulttuuriseen marginaaliin sijoittuvien ihmisten pariin ja mahdollistaa yhteisöille tärkeiden teemojen tarkastelun ja yhdessä tutkimisen luovilla menetelmillä (esim. Nicholson 2014).

Tässä projektissa kodin merkityksiä tutkittiin yhdessä *devising*-metodin avulla, jossa valittua teemaa lähdetään tutkimaan improvisoiden, keskustellen ja erilaisten harjoitusten avulla (Koskenniemi 2007). Esitysten luominen yhdessä, ilman valmista käsikirjoitusta, tarjosi osallistujille mahdollisuuden luoda ja puntaroida omia käsityksiään kodista. Teatterityöskentelyä ohjanneen yhteisötaiteilijan ja tutkijan tehtävinä oli luoda tiloja näiden ajatusten käsittelylle, ehdottaa teemoja ja tapoja työstää niitä sekä auttaa antamaan niille muoto ja raamit esityksen muodossa. Lähestymistapana soveltava teatteri antaa tilaa fragmentaaristelle ja sanattomalle ilmaisulle. Ja koska merkityksiä luodaan myös tilallisia ja ruumiillisia suhteita hyväksikäyttäen, se mahdollistaa kerronnan myös ei-kielellisin tavoin. Teatterin tekemiseen voi liittyä, vaikka ei haluaisi tai pystyisi sanomaan sanaakaan. Tutkimusprosessia voi kuvata auki-purkautuvien, fragmentaaristen tarinoiden yhteenkiertymäksi: Tutkimukseen kuuluvia haastatteluja ei olisi ollut ilman draamaprosessia. Toisaalta osallistujat nostivat haastatteluissa esiin teemoja ja kokemuksia, jotka he myöhemmin – mutteivät suinkaan aina – toivat esiin myös ryhmässä. Haastattelut, draamatyöskentely ja ryhmäprosessit ruokkivat toinen toisiaan.

Kodittomuuksia

Kodittomuuden määrittely riippuu siitä, miten määrittelemme kodin. Suomalaista asumiskulttuuria tutkinut Kirsi Saarikangas korostaa, ettei koti ole suljettu, yhtenäinen ja pysyvä tila, vaan paikka, jossa tilajärjestelyt, kodin esineet ja asukkaat, muistot, menneisyys ja nykyisyys, ideologiat ja käytänteet kohtaavat. Koti on dynaaminen ja merkityksiltään kerrostunut tila, joka rakentuu kodin rajojen ulkopuolelle kurottuvan vuorovaikutuksen ja sosiaalisten suhteiden kautta. (Saarikangas 2006, 237.) Kodittomuus taas voidaan määrittellä tilaksi, jossa ihmiseltä fyysisen asuinpaikan lisäksi puuttuu psykologinen tunne kuulumisesta johonkin (mt. 234). Naisten kodittomuutta tutkineen Riitta Granfeltin mukaan kodittomuus eroaa asunnottomuudesta siinä, että asunnottomuus on fyysinen tila ja siten spatiaalinen käsite. Koti puolestaan on tunnelatautunut käsite, eletty ja koettu tila. Asunto ei siis välttämättä muodostu asujalleen kodiksi, tunnu kodilta – ja toisaalta asunnottomaksi luokiteltu ihminen ei välttämättä koe itseään kodittomaksi. (Granfelt 1998, 103) Granfeltin (1998) ja Saarikankaan (2006) mukaan koti voidaankin ymmärtää tunnepitoiseksi suhteeksi asujan ja asumuksen välillä, jolloin muutokset kummassa tahansa vaikuttavat siihen, voiko kodin tuntua syntyä. Edes kodittomuus ei kuitenkaan automaattisesti mielly pelkästään negatiiviseksi tilaksi vaan siihen voidaan liittää mm. nomadisen vapauden ja älyllisen ja ideologisen kritiikin mahdollisuus (Martin & Mohanty 1986).

Seuraavassa erittelen erilaisia erityisesti haastatteluissa esille nousseita kodittomuuksia, ja pyrin liittämään ne ilmiöihin, joiden voidaan katsoa laajemminkin liittyvän kodin ja mielenterveyskuntoutujuuden tematiikkaan nykypäivän nuorten aikuisten asumispalvelujen kontekstissa. Tutkimukseen osallistuneiden nimet on muutettu.

Vailla paikkaa minne mennä

Nuorina aikuisina tutkimukseen osallistuvat ovat irtautuneet lapsuuden kodeistaan. Haastattelun aikaan parikymmenvuotias Sanna vastaa kysymykseen kodittomuuden kokemuksista näin:

No, välillä tuli semmosia ku oli kovia riitoja äidin kanssa [...] Niin saatto olla et mä lähin ulos vaan niinku harhaileen [...] Että niinku, silloin tuntu että missäköhän mun koti on?

Sanna kertoo, että hänen ollessaan 12–15-vuotias, kodin ilmapiiri oli tiukka ja siivoamiseen liittyviä yhteenottoja oli ”tosi paljon”. Yllä mainittuihin ulkona harhailuihin riidat eivät kovinkaan usein johtaneet, eikä Sanna yhdistä niihin liittyneitä kodittomuuden tunteita sairauteensa, vaan pikemminkin murrosikään. Ikä onkin merkittävä määrittäjä tarkasteltaessa asumiseen liittyviä kulttuurisia normeja ja ihanteita. Suomessa aikuisuuteen liitetään vahvasti yksin asuminen, ja yksin asuminen onkin yleistä verrattuna esimerkiksi Välimeren kulttuureihin. Myös kuntoutuksessa itsenäinen asuminen kytkeytyy autonomian ihanteeseen ja kuntoutuksen päämääriin. Yleisesti ottaen nuoruus nähdään aikana, jolloin kotoa irrottautumisen kuuluu tapahtua. Näin murrosiän yhteenottojen katsotaan olevan osa tätä normatiivista irrottautumisen prosessia. Asumistukiyksikön asukkaiden kohdalla tämä kehitys on katkennut. Heidän kohdallaan ikäsidonaiset itsenäisen yksinasumisen normit eivät syystä tai toisesta ole toteutuneet, mutta kuten Sanna, myös he ovat vieraantuneet lapsuuden kodista.

Jos nuoruuden katsotaan olevan irtiottojen aikaa, lapsuuteen ja lapsuudenkoteihin puolestaan liitetään vahvasti odotus kodista suojaa, turvaa ja tukea tarjoavana paikkana (vrt. esim. Young 1997). Kristiinan kokemukset kodista ovat kuitenkin jotain aivan muuta. Hänen kokemuksensa kodittomuudesta kytkeytyvät jo pieneä lapsena kotona koettuun väkivaltaan sekä varhaisnuoruudessa alkaneisiin psykoottisiin oireisiin ja niiden hoitoyrityksiin, itsetuhoisuuteen, päihteisiin sekä moniin ystävä- ja perhepiirissä koettuihin kuolemiin. Kristiinan kohdalla kodittomuus näyttäytyy niin konkreettisena paikattomuutena, joka liittyy pitkiin sairaala- ja kuntou-

tusjaksoihin ja sosiaalityön väliintuloihin kuin eksistentiaalisena tilana eli psykoottisten tilojen tuottamana epä tietoisuutena siitä, onko hän itse elossa vai kuollut.

Kristiina on lapsesta saakka kärsinyt psykoottisista oireista ja yrittänyt itsemurhaa useaan kertaan. Pääteitä hän on alkanut käyttää hyvin nuorena. Ensimmäinen sairaalareissu on seurausta itsemurhayrityksestä: ”Mä olin varmaa yrittänyt itsemurhaa.” Kristiinan kokemukset paikkatomuudesta maailmassa ovat siis alkaneet jo omassa kotimaailmassa. Halu kuolla on osoitus ympäristöstä, joka ei tarjoa Kristiinalle mahdollisuutta kiinnittyä. Kristiinan kohdalla myös psykiatriset toimenpiteet tuottavat kodittomuuden kokemuksia. Hänen suhteensa psykiatriaan onkin ristiriitainen. Sairautensa vuoksi Kristiina on siitä täysin riippuvainen, ja kun hänen olonsa muuttuu sietämättömäksi, hän hakeutuu pakkohoitoon tekemällä ”jotain radikaalia”. Hoitoon ei hänen mukaansa muuten pääse. Aiemmat kokemukset hoidosta ovat kuitenkin vaikeita. Pitkällä sairaalajaksoilla Kristiinan saama lääkitys on itse asiassa pahentanut oireita ja vienyt kyvyn hallita itseä: Hän puhui sekavia ja laski alensa, mutta kieltäytyi vaipeista, joita hänelle tarjottiin ratkaisuksi ongelmaan. Kokemus oli nöyryyttävä, ja nöyryytystä lisäsi se, ettei hoitohenkilökunta ottanut todesta Kristiinan kokemuksta siitä, että nimenomaan lääkitys oli syyppä hänen alennustilansa. Kuntoutuminen alkoi, kun Kristiina sai vakuutettua hoitajan lukemaan listan lääkkeen sivuvaikutuksista. ”Ei se vie sulta kuin minuutin”, hän kertoo vedonneensa hoitajaan. Hoitaja suostui, ja seuraavien viikkojen aikana lääkitystä alettiin purkaa. Kristiinan kuntoutuminen saattoi alkaa.

Lyhyehkö asumisjakso pienkodissa johtaa kahdeksan kuukauden sairaalajaksoon. Pienkodista sairaalaan toimitetun Kristiinan äidille ilmoitetaan, että paikka pienkodissa on annettu toiselle ja tavarat tulisi hakea. Haastattelussa muodostuva tarina on monipolvinen ja osin katkeileva – vaihtuvien sairaaloiden ja hoitajaksojen viidakossa haastattelijakin meinaa tippua kärryiltä:

No se oli kyllä mulle onni et ne heitti mut pihalle ... sitte... [ensimmäisessä sairaalassa] mä olin joku neljä kuukautta... josta mut siirret-

tii sitte [toiseen sairaalaan] missä mä olin toiset neljä kuukautta eli mä olin niinku kaheksan kuukautta putkeen sairaalassa kodittomana. Mullei ollu paikkaa mihin mennä muuta ku se sairaala, koska [...] sossut taas tuli siihe väliin ja sano että et sä voi mennä kotiin että jos meet kotiin ni sitte sun sisarukset sijotetaan. No en mä ny siihenkää tietenkää suostu et mun pikkuveli oli silloin [...] jotai kahen vanha ja pikkusisko on mua seittemän vuotta nuorempi. ni tota ni ne uhkas sillä et sit niinku niillei oo omaa kotia jos mää meen kotii.

Kristiinan tarinassa sairaala näyttäytyy säilytyspaikkana, koska muuta paikkaa hänelle ei ulkomaailmassa ole. Lapsuuden kodissa asuvat pienemmät sisarukset uhataan ottaa huostaan, jos Kristiina palaa kotiin. Kristiinalle tärkeintä on, että pienemmät sisarukset saavat asua äidin luona, joten hän jää sairaalaan.

Ensimmäisessä sairaalassa Kristiina omien sanojensa mukaan kuitenkin ”vaan on”. Seuraavassa sairaalassa hän noin viikon tarkailuajan jälkeen saa olla ”vähän vapaammin”. Toinen sairaala muodostuu jopa hieman kuin kodiksi: ”Mulla sai olla tietokoneet ja kaikki siellä niinku, se oli vähän niinku mun koti.” Kristiinan kokemus sairaalasta ensin kodittomuuden paikkana ja sitten ”vähän kuin kotina” tuo esiin sen, että kotiin määritelmällisesti kuuluu (henkinen ja fyysinen) mahdollisuus poistua ulkomaailmaan. Tila, josta ei ole mahdollisuutta poistua, ei täytä kodin määritelmää vaan luo kodittomuutta. Kristiinalle sairaala alkaa tuntua kodilta, kun ”loimat alkavat pyöriä” ja hänelle tarjoutuu mahdollisuus poistua sairaalasta. Samoin sairaalassa saatu lupa käyttää tietokonetta luo paikasta kotoisamman. Rajatun, suljetun tilan sijaan Kirsi Saarikangas (2006, 234) määrittelee kodin rajoiltaan huokoiseksi tilaksi, jota myös tekniset laitteet ja yhteydet, kuten TV ja internet muovaavat. Vaikka kotia usein pidetään julkisen tilan vastakohtana, sairaalan puolijulkisessa tilassa Kristiinan yksityisyys syntyy mahdollisuudesta tietotekniikan avulla liittyä sairaalan ulkopuolisiin tiloihin. Tietokoneen käyttöoikeus vertautuu kulkulupiin: molemmat sallivat omaehtoisen liittymisen ulkopuoliseen maailmaan.

Kodin tuntu

Kristiinan kanssa päädyimme puhumaan paljonkin eriasteisesta kodittomuudesta. Siinä missä asumisyksikössä eläminen tuntuu lieventäneen kodittomuuden tunnetta sairaalaan verrattuna – ”No ei mua enää nii tunnu kodittomalta ku sillo. Sillo mul ei oikeesti ollu niinku... piti olla siellä” – itse kaupunki ei tarjoa kuulumisen tunnetta tai paikkoja. Nykyinen asuinpaikkakunta ei tunnu oikein kodilta. Kristiina on kotoisin läheiseltä, pienemmältä paikkakunnalta. Hän leikkiikin ajatuksella, että jos kotipaikkakunta olisi nykyisessä asuinpaikungissa, asiat olisivat ehkä paremmin: kotipaikkakunnalla ovat läheiset, perhe – muttei mitään tekemistä. Nykyisessä asuinpaikungissa on ”kämpä, jonka on itse sisustanut”, mutta tietoisuus asumispalveluyksikössä asumisen määräaikaaisuudesta tekee mahdottomaksi sen, että ”kämpä” tuntuisi oikealta kodilta: ”Emmä koe et toi kämpä on mun koti tai mitää. Koen et se on vaa tollai väliajan juttu. [...] Emmä osaa sanoa mis mun koti o, ei mull oo kotia.”

Kristiinan kanssa käytävässä keskustelussa koti ja sitä myötä kodittomuuden kokemus saavat useita ulottuvuuksia. Asunto on kodinomaisempi, koska – toisin kuin sairaalassa – sitä on saanut itse muokata. Toisaalta asuminen on määräaikaista ja läheiset asuvat kauempana, mikä estää kiinnittymisen nykyiseen asumispaikkaan ja ”tekee siitä semmosen ankeemman jutun”.

Keskustelumme värittää osaltaan myös se, että haastattelun tekemisen aikaan Kristiinalla ja toisella yksikön asukkaalla on ollut keskinäistä välienselvittelyä, jonka johdosta Kristiina kokee asumisensa yksikössä olevan uhattuna. Hän pelkää tulevansa heitetyksi ulos asumisyksiköstä, joka kuitenkin on lievittänyt hänen aiempaa kodittomuuttaan. Koti on sosiaalisten suhteiden läpäisemä paikka; kuten Sannankin kohdalla säröt näissä suhteissa aikaansaavat kodittomuuden tunnetta. Kristiinan kohdalla ne aiheuttavat myös ulosheitetyksi tulemisen pelkoa. Tätä pelkoa ruokkii se, että hän on aiemmin tullut heitetyksi ulos pienkodista jouduttuaan sairaalaan. 23-vuotiaan Kristiinan taival erilaisissa tuetun asumisen muodois-

sa ja sairaaloissa on jatkunut jo vuosia, eivätkä kokemukset näistä ole pelkästään positiivisia: kaukana kotipaikkakunnalta sijaitsevasa pienkodissa, johon Kristiina alaikäisenä sijoitettiin, häntä kiusattiin hänen biseksuaalisuutensa vuoksi. Toiset tytöt juokisivat karuun käsillään takamustaan suojaten. Kun Kristiina kertoi tästä ohjaajalle, tämä ilmoitti ymmärtävänsä hyvin kiusaajia. Ohjaaja piti Kristiinan seksuaalista suuntautumista luonnottomana.

Kristiinan tarinassa keskeiseksi nousevat sosiaalipsykiatrisen kuntoutuksen vaiheet, joissa asuinpaikan kokeminen kodiksi muotoutuu mahdolliseksi. Nykyiseen yksikköön Kristiina on tullut tehostetun tuen yksiköstä, jossa henkilökuntaa oli ollut paikalla ympäri vuorokauden. Tyypillistä asumispalvelujen piirissä asuville kuntoutujille onkin, että asuinpaikka muuttuu arvioidun tuen tarpeen mukaan. Tämä aiheuttaa sen jossain määrin paradoksaalisenkin tilanteen, että portaikkomallisessa asumispalvelujärjestelmässä kunnan paraneminen tarkoittaa sitä, että on muutettava jälleen uuteen yksikköön tai asuntoon (Raitakari & Günther 2015). Kuntoutujan asuminen on lähtökohtaisesti määräaikaista, mikä estää kotiutumista.

Asumisen epäselvyys ja väliaikaisuus

Myös kotikuntoutuksen piirissä haastattelun aikaan ollut 33-vuotias Matti on kotoa lähdön jälkeen muuttanut useaan otteeseen asumispalvelujärjestelmän sisällä tuen tarpeen muuttuessa. Asumista on leimannut jatkuva väliaikaisuus, jonka vuoksi toisiaan seuraavat kämpät eivät ole tuntuneet kodeilta. Asumispalveluyksiköstä hän toteaa:

Et kun tääki oli kumminki ihan selkeesti tämmönen välietappi että ei tää ollu missään nimessä tarkotettukaan että mä jäisin tänne pysyvästi asumaan [...] et ikääänku tämmönen tavallinen kerrostaloasunto, mut kuitenkin käytännössä vähän semmonen asuinympäristö että on tää nyt kuitenkin ehkä vähän enemmän [...] sairaalahuoneisto, kun niinku semmonen oikee kämppä [...]

Kuten Saarikangas (2006, 234) toteaa, kodin ja paikan yhteydellä on paitsi fyysinen perusta myös vahva semanttinen lataus: Asuinpaikka merkitsee asujan; siitä tulee osa identiteettiä. Asumispalvelu- luyksikössä tai kuntoutuskodissa asumiseen voikin liittyä myös so- siaalista häpeää. Kun kutsuu uusia ystäviä kylään paikkaan, jon- ka rappukäytävässä lukee kuntoutuskoti, tulee asuinpaikka paljas- taneeksi asukkaasta sellaisiakin puolia, joista itsenäisesti asuessa voi vaieta:

Mun täytyy oikeesti miettiä että ketä mää voin tänne tuoda, et haluan- ko mää lähtee kaikille, tuttavilleni ja muille selittämään että miks tääl lukee rapussa tommosia niinku kuntoutuskoteja.

Matin kohdalla myös itse asumiseen ja asukkaan oikeuksiin on liittynyt epäselvyyttä mm. sen suhteen, perustuuko asumisoikeus vuokralaisuuteen vai johonkin muuhun, ja onko asukkaalla oikeus päättää, kuka ovesta tulee:

Se oli kuitenkin vähä epäselvääki et mikä tää niinku mun oikeudet ja, et oonks mää nyt oikeesti vuokralaisena ku en missään vaiheessa kirjot- tanu vuokrasopimusta. Onks mulla oikeus kieltäytyä siitä että ihmiset tulee niinkun tänne, voinks mä sanoo että ette nyt tuu tänne.

Epätietoisuus omista oikeuksista ja asumisen väliaikaisuus estävät kiinnittymästä asuinpaikkaan ja tuovat painetta poismuuttamiseen, vaikka asuinpaikka ja asunto sinänsä tuntuvat kodikkailta. Aivan kuten Kristiinan kohdalla yllä, myös Matti on kokenut asuntonsa mukavaksi. Tieto asunnon väliaikaisuudesta kuitenkin estää kodin kokemuksen syntymisen:

mä tykkäsin [...] kämpästä kyllä tosi paljon, ja siis se oli sympaattinen ja [...] sinänsä kodikas ja mukava ja ympäristö oli kiva ja. Noin mutta et ku siinäki kokoajan tiedossa se että se on vaan sen viis vuotta. Et ei se oo niinku se on semmonen vähän niinku välipysäkki ja, [...] vaika ei ollu mitään kiveen hakattua aikataulua et viimestään sillon ja sil- lon pitää muuttaa pois niin kuitenkin oli se että kun en mää nyt enää oo [kuntoutusyksikön asiakas] niinku ihan vähän pitäisi mennä jo eteen- päin...

Vaikka viiden vuoden määräaika voi nuoren ihmisen elämässä pi- tää pitkänäkin aikana, Matin huomio kiinnitty siihen, että asumi-

selle kuitenkin jo heti sen alussa annetaan määräaika. Tämä luo painetta kuntoutumiseen, mikä väistämättä tarkoittaa poismuuttamista – mikä taas vuorostaan estää kiinnittymistä asuinpaikkaan ja kokemasta sitä kodiksi. Matin tarinaa tuntuukin leimaavan jatkuva tasapainon hakeminen erilaisten väliaikaisuuksien verkostossa. Toimeentulo on katkonaista tasapainoilua erilaisten tukimuotojen ja koulutusten välillä, ja asumista leimaa väliaikaisuuden tuntu: ”Et sillon siinä vaiheessa oli kaheksan vuotta niinkun, asunu omillaan mut kuitenkin tavallaan ilman sitä omaa kotia.”

Kodittomuuden loppu?

Sellaisille tutkimukseen osallistuneille nuorille, joilla oli takanaan konkreettisia asunnottomuusjaksoja, nykyinen asuinpaikka saattoi olla ensimmäinen oma koti. Jotkut osanottajista nimesivätkin asuimisyksikön kodikseen jo heti ensimmäisessä tapaamisessa. 23-vuotiaan Samin tarinassa nykyiseen asumispalveluyksikköön tehty palvelupyyntö ja sinne muuttaminen on päättänyt ”muutaman vuoden” asunnottomuuden. Haastattelussa päädyimmekin puhumaan asunnottomuudesta heti haastattelun alussa. Kysyn, millaista se oli:

No, se oli aika raskasta, joutu asumaan kavereiden mökissä ja silleen.. [...] En voi suositella ainakaan (naurahtaa).

Muutaman vuoden asunnottomuuden aikana Samilla oli ollut kavereiden luona muutamia vakipaikkoja, joissa hän oli saattanut asua muutamia kuukausiakin kerrallaan. Kysyn, mikä asunnottomuuteen johti. Vastaus on selkeä:

Psyykkiset ongelmat [...] Mulla jäi sitä vuokra maksamatta yhdessä kohtaa ja sain hädän ja tälleen. [...]

Määrittelemättä psyykkisistä ongelmia ja asunnottomuuteen johtaneita vaihteitaan sen kummemmin, Sami kertoo jääneensä hädän jälkeen asunnottomaksi ja eläneensä pari vuotta ”kavereiden nurkissa”. Yhdessä kortteereistaan hän oli ollut kirjoilla, joten Samin

asunnottomuus on ollut niin kutsuttua piiloasunnottomuutta. Tätä aikaa Sami kuvaa surkeaksi:

Se oli aika surkeeta aikaa [...] Joutu pähniin muiden aikataulujen mukaan elään täysin ja, aina niinku muiden etu meni sun edelle ja tällai. Ei oikein semmosta omaa rauhaa ikinä.

Asunnottomana Samin elämää on leimannut riippuvaisuus muista ja mukautuminen muiden aikatauluihin. Paikattomuus tarkoittaa myös ajallista riippuvaisuutta toisista. Majapaikkoihinsa Sami kuitenkin kertoo tulleensa yleensä kutsutuksi ja useimmiten on puhuttu kuukausista. Joka yöksi nukkumapaikkaa ei ole tarvinnut etsiä erikseen. Useimmiten se on löytynyt sohvalta.

Myös kolmekymppisen Emilian tarinassa psyyken ongelmat ja päihdeongelma kasautuvat vyyhdiksi, joka lopulta johtaa häätöön. Seitsemän vuoden aikana Emilia ja hänen poikaystävänsä on häädetty kaksi kertaa. Molemmilla kerroilla häätö on pahentanut masennusta ja muuta psyykkistä oireilua, mikä on entisestään lisännyt päihteiden käyttöä. Emilia kertoo huutaneensa yöt: ”Mä huusin sitä kauhua, mulla on skitsofrenia.” Häiritsevän käytöksen johdosta vuokra-asunto otetaan taloyhtiön haltuun. Kun isännöitsijä tulee toteuttamaan häätöä, selvää kuskia ei löydy ja lopulta kaikki, äidin ostamat huonekalut ja koko omaisuus jää. Poikaystävä viedään putkaan, Emilia viettää syyskylmän yön vanhan kodin pihalla. Varsinaista asunnottomuutta, ”sitä kodittomuuden hirveyttä kesti kaks viikkoa”. Emilia ja poikaystävä etsiytyvät mökille, joka kuitenkin on kylmä, vain kesäkäyttöön tarkoitettu. Sitten miesystävän äiti ottaa vastentahtoisesti Emilian ja tämän miesystävän luokseen asumaan. Asunto siis löytyy; asunnottomuus muuttuu piiloasunnottomuudeksi. Kodiksi paikkaa ei kuitenkaan voi kutsua. Emilia lamautuu. Päihteiden käyttö jatkuu. Emilia nukkuu, käyttää päihteitä, ja kokee, että kukaan ei osaa auttaa. Lopulta hän soittaa äidilleen ja sanoo, että hänen on pakko päästä sairaalaan.

Emilian tarinassa psykiatrinen pakkohoito näyttäytyy lopulta pelastajana ja pakkohoitoon joutuminen tulee helpotuksena: ”Ne tajus vihdoin, että mä tarviin apua, että mua ei saa päästää pois.” Aikaisemmin hän kertoo henkilökunnan aina uskoneen, kun hän oli va-

lehdellut, ettei ole enää psykoosissa. Se, että hoitohenkilökunta ei päästä häntä pois, koituu viimein Emilian kokemuksen mukaan hänen parhaakseen. Omin voimin hänellä ei olisi ollut voimaa irtautua kadulla elävien päihdeongelmaisten yhteisöstä ja siinä vallitsevasta omalakisesta solidaarisuudesta – eikä tässä yhteisössä kiinni pitävästä, huolehtivasta ja välittävästä, mutta myös päihdeongelmaisesta ja psykoottisesta poikaystävästä, josta Emilia edelleen haastattelun aikaan kantaa voimakasta huolta. Kodittomuuteen kytkeytyvät sosiaaliset suhteet voivat myös siis edelleen, ”kodittomuuden hirveyden” päätyttyäkin kutsua ja vetää puoleensa. Myös kodittomuuteen liittyvät pelkotilat piinaavat Emiliaa haastattelun aikaan, seitsemäntoista kuukautta kodittomuuden päättymisen jälkeen.

Kodittomuus esityksessä

Koska kodittomuus nousi ensimmäistä esitystä valmistaessamme esille useaan kertaan, halusimme valmistaa toisen esityksen, jossa käsiteltäisiin nimenomaan tätä teemaa. Mielenkiintoista kyllä, huolimatta siitä, että asumispalveluyksikön asukkaat tilastollisesti määrittellään asunnottomiksi (Saari 2015, 23), draamaryhmäläisille kodittomuus ja asunnottomuus edustivat toiseutta, johon he eivät itse samaistuneet. Oikeiksi asunnottomiksi määrittyivät mm. sen asunnottomien päiväkeskuksen asiakkaat, jossa vierailimme tarkoituksena virittää taiteellinen yhteistyö. Vaikka yhteistyö kaatui aikatauluongelmiin, vierailu alkoi kirvoittaa oman ryhmän keskusteluissa viittauksia osallistujien heidän omiin kokemuksiin asunnottomuudesta. Harjoituksissa he kuitenkin tuottivat asunnottomia hahmoja esimerkiksi etnisinä toisina erilaisiin vierasperäisiin aksentteihin turvautuen. Merkittävä käänne tapahtui, kun uutena ryhmään tullut osallistuja ilmoitti haluavansa tulla haastatelluksi ryhmän toimesta ja kertoa kodittomuuden ja asunnottomuuden kokemuksistaan. Tässä haastattelussa silmiinpistävää oli, miten vahvasti ryhmä korosti sitä, ettei haastateltava nyt enää, asumispalveluyksikössä, ol-

lut koditon. Pian myös toinen osallistuja halusi kertoa ryhmähaastattelussa kokemuksistaan.

Ryhmähaastattelujen ja asunnottomien päiväkeskuskäynnin pohjalta luotiin yhden päivän tragedia, *Empty Hearts*, jossa päähenkilö ajautuu kodista kadulle. Kohtaukset muodostivat vääjäämättömän tapahtumakulun: Näytelmän aluksi päähenkilö häädetään asunnostaan. Häätöä seuraa kohtaus Kelassa, josta ei apua tai rahaa tipu, ja puhelut tutuille, jotka kiireisinä ja vaivautuneina lyövät luurin korvaan. Näitä seuraa käynti tylyn ja tympääntyneen äidin luona, joka kieltäytyy jakamasta tyttärensä kanssa edes pizzaansa sekä painajaismainen kohtaus puistossa, jossa leikkipaikan lapset huutelevat ja trokari tarjoaa lohduksi viinaa. Lopulta nuori nainen päätyy nukkumaan pahvilaatikkoon, josta vartija häättää hänet. Näytelmä päättyy siihen, että päähenkilö saa kasvoilleen naamion ja kaulaansa kyltin, jossa lukee koditon. Samanlaisia kylttejä ja naamioita kantavat myös muut, kodittomien kuoron muodostavat näyttelijät. Kodittoman kasvoton identiteetti peittää alleen kaiken muun.

Näytelmä kuvasi sitä, miten yhteiskunnan tukijärjestelmä (Kela), sosiaalinen verkosto (ystävät, äiti), päihteen (trokarin tarjoama pullo), ja lopulta myös viimeinen fyysistä suojaava elementti, pahvilaatikko, pettävät suojan, turvan ja lohdun antajina. Kodittomuus näyttäytyy paikattomuutena. Itse näytelmäprosessi antoi meille mahdollisuuden yhdessä tarkastella mielenterveyspotilaan sijaan toista stigmatisoitua identiteettiä – ja nuorille mahdollisuuden tuoda esiin kodittomuuteen ja asunnottomuuteen liittyviä kokemuksia. Huomionarvoista oli, että varsinaiset, kadulla vailla kotia elävät asunnottomat näyttäytyivät pelottavinakin toisina. Näytelmän rakenteen alkaessa muotoutua harjoitukset kuitenkin tarjosivat useammalle mahdollisuuden asettaa kodittoman asemaan, kokeilla kodittoman roolia – ja siten ehkä kokea yhtä mahdollista – ja mahdollisuudessaan uhkaavaakin asemaa ja asentoa.

Lopuksi

Artikkelin tarkoituksena oli kartoittaa, millaisia kodittomuuksia nuoret tuetusti asuvat aikuiset mielenterveyskuntoutujat kokevat. Nämä kokemukset nousivat esiin yhdessä asumispalveluyksikössä toteutetuissa soveltavan teatterin draamaprojekteissa ja niihin liittyneissä haastatteluissa. Kodittomuus sai nuorten kokemuksissa monenlaisia muotoja ja merkityksiä. Psykkinen kärsimys itsessään voi näyttäytyä kodittomuutena ja johtaa konkreettiseen asunnottomuuteen. Toisaalta myös (sosiaali)psykiatriset hoito- ja kuntoutusmuodot muovaavat asumisen kokemuksia – ja joissain tapauksissa estävät kodin tunnun syntymistä. Kun koti ymmärretään Saarikkakaan (2006) ehdottamaan tapaan moniulotteiseksi ja -merkityksiksi sosiaalisiksi, materiaalisiksi ja affektiivisiksi suhteiksi, myös kodittomuus näyttäytyy moni-ilmeisinä ja -asteisina kokemuksina.

Lähes kaikilla haastattelemillani nuorilla oli takanaan useita muuttoja, joista kaikki eivät kuitenkaan välttämättä lainkaan liittyneet mielenterveysongelmiin. Muuttojen takaa löytyi niin työhön, perheeseen kuin sisäilmaongelmiinkin liittyviä syitä. Joillakin asuinpaikkojen vaihtumiseen oli liittynyt myös kapinallisuutta konservatiivisia asumistapoja kohtaan. Tällöin kyse saattoi olla myös ideologisesta kritiikistä (vrt. Martin & Mohanty 1986) tai nomadismia. Nomadismissa koti ei kytkeydy paikkaan vaan kulkee asujan mukana. Näin ollen se eroaa täysin kodittomuudesta, joka voidaan määritellä sekä konkreettisen, fyysisen asuinpaikan että psykologisen kuulumisen tunteenkin puuttumiseksi (Saarikangas 2006, 235). Tällaisia kuulumattomuuden tiloja haastatteluista löytyy useita: Emilian kokemuksessa asuminen toisen, vastentahtoisesti majapaikan tarjonnan ihmisen nurkissa on yksi kuulumattomuuden muoto; Kristiinan pahoinvointi ja kokemukset psykoottisesta häilymisestä kuoleman ja elämän rajalla tietämättä onko elossa vai kuollut sekä hänen uusiutuva halunsa kuolla ovat esimerkkejä äärimmäisestä eksistentiaalisesta ahdistuksesta, jossa kuulumisen tunne käy mahdottomaksi. Koti voi olla myös jännitteinen ja valtasuhteiden läpäisemä paikka (mt., 236), joka väkivallan myötä, kuten Kris-

tiinan lapsuudenkokemuksissa, voi muuttua myös sietämättömäksi ja mahdottomaksi paikaksi asua. Kodittomuuden tilaan voi joutua, kuten Emilian tarinassa, kun tulee suljetuksi kodin ulkopuolelle, tai kun tulee suljetuksi tilaan, josta ei halutessaankaan pääse pois, kuten Kristiinan sairaalakokemuksissa.

Kotiin liittyy tietty jatkuvuus ja pysyvyys. Monien nuorten asuiskokemuksissa kodittomuuden tunnetta aiheutti asumisen väliaikaisuus: Matin tarinassa viiden vuoden määräaika estää kiinnittymisen paikkaan, jossa hänen on määrä kuntoutua. Väliaikaisuus näyttäytyy monien nuorten kohdalla uhkana tai esteenä kodin tunnun syntymiselle: tieto siitä, että joutuu lähtemään tietyn ajan sisällä on täysin eri asia kuin saada lupa toipua ja päästä lähtemään, kun se tuntuu tarpeelliselta ja mahdolliselta. Asumispalveluiden kontekstissa, asuinpaikan määräytyessä asiakkaan arvioidun kunnon perusteella syntyikin paradoksaalinen tilanne, jossa kuntoutuminen - samoin kuin kunnon heikkeneminen - tarkoittavat poismuuttamista tutusta ympäristöstä, mikä osalle näyttäytyy uhkana (vrt. Tainio 2015). Kodin tunteelle ominainen pysyvyys (Saarikangas 2006, 234) onkin se, jota asumispalveluiden portaittainen tai polkumainen rakenne ja esimerkiksi maksavien tahojen vaateet nopeasta kuntoutumisesta uhkaavat¹. Tutkimukseni vahvistaakin niitä aiemman tutkimuksen käsityksiä (esim. Salo 2011), että aiemmin sairaalahoidossa ongelmalliseksi nähty institutionalisoituminen ja potilasurat eivät ole kadonneet, vaan ne koetaan nykyään avohoidon ja sosiaalipsykiatristen asumispalveluiden piirissä.

Siitä huolimatta, että asumispalveluiden asukkaat tilastollisesti luokitellaan asunnottomiksi ja asumisen väliaikaisuus ja asumisyksikössä ajoittain toisten kanssa kiristyvät välit uhkasivat joidenkin haastattelemiäni osallistujien kuulumisen ja turvan tunnetta, asumisyksikkö oli monelle nimenomaan koti ja päätepysäkki asunnottomuuden jatkumolle. Asumispalveluyksikköön oli usein päädytty suoraan sairaalaaosastolta, jolloin muutto yksikköön katkaisi myös monien kohdalla pitkän sairaalakauden, jota usein oli edeltänyt rikkonainen asumishistoria ja myös konkreettinen asunnottomuus. Toisaalta haastatteluissa nousi esiin, että monille koti oli ollut myös

suoranainen syrjäytymisen paikka. Sairastumisen myötä he olivat vetäytyneet kotiin, jolloin muutto tuetun asumisen yksikköön merkitsi yksinäisyyden murtumista, ja monet mainitsivatkin yksikön tarjoamat sosiaaliset suhteet ja vertaistuen asumispalveluyksikössä asumisen parhaina puolina. Pyrkimys omassa asunnossa asumiseen ei näin ollen voi olla kategorinen päämäärä, vaan edellä mainittu havainto kutsuu pohtimaan tarkemmin itsenäisyyteen ja yksin asumiseen liitettäviä kulttuurisia normeja ja ideaaleja.

Tutkimusta on rahoittanut Suomen Akatemia (SA 275111, SA304125).

VIITTEET

¹ Se, mikä tässä tutkimuksessa sen sijaan ei tullut ilmi, on se, että asu-
mispalvelujen asiakkaat ovat pakotettuja muuttamaan myös kilpailu-
tuksen vuoksi.

LÄHTEET

- Cross, Simon (2010). *Mediating madness, Mental distress and cultural representation*. New York: Palgrave Macmillan.
- Goffman, Erving (1961) *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Garden City (N.Y.): Anchor Books.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Pieksämäki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Guerrero, Kati (2008) *Kehitysvammaisten, mielenterveyskuntoutujien ja liikuntavammaisten asumiseen liittyvät tarpeet: Koonta ASPAn selvityksistä 2001–2007*. Helsinki: Asumispalvelusäätiö ASPA.
- Heidegger, Martin (1962/1995) *Being and Time*. [Sein und Zeit] Kääntäneet John Macquarrie & Edward Robinson. Oxford: Blackwell.
- Helén, Ilpo (toim.) (2011) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen*. Tampere: Vastapaino.
- Holma, Juha (1999) ”Psykoosi on kertomuksen etsimistä kokemuksille”. *Psykologia*, 34:4, 251–254.
- Honkasalo, Marja-Liisa (1998) ”Space and embodied experience. Rethinking the body in pain”. *Body & Society* 4:2, 35–57.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2008) ”Enduring as a mode of living and uncertainty”. *Health, Risk & Society* 10:5, 491–503.
- Honkasalo, Marja-Liisa & Salmi, Hannu (toim.) (2012) *Terveyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*. Turku: k&h,

- Hooks, Bell (1990) "Homeplace. A site of resistance". In *Yearning. Race, Gender and Cultural Politics*. Boston: South End Press.
- Hyväri, Susanna & Salo, Markku (toim.) (2009) *Elämäntarinoista kokemustutkimukseen*. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.
- Hänninen, Vilma (2002) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Irigaray, Luce (1993) *An ethics of sexual difference*. Kääntäneet Carolyn Burke & Gillian C. Gill. (Éthique de la différence sexuelle, 1984). Lontoo: Athlone.
- Johansson, Hanna & Saarikangas, Kirsi (toim.) (2009) *Homes in transformation. dwelling, moving, belonging*. Helsinki: SKS.
- Juhila, Kirsi & Kröger, Teppo (2016) *Siirtymät ja valinnat asumispoluilla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jääntti, Saara (2012) *Bringing madness home. Janet Frame's Faces in the Water, Bessie Head's A Question of Power and Lauren Slater's Prozac Diary*. Jyväskylä Studies in Humanities.
- Jääntti, Saara (2017) "Home and mental ill-health. Twenty dimensions" Teoksessa Javier Saavedra, Alicia Español, Samuel Arias-Sánchez, & Marina Calderón García (toim.) *Creative Practices for Improving Health and Social Inclusion*, s. 173–183. Seville: University of Seville.
- Jönsson, Lars-Eric (2005) "Home, women, and children. Social services home visits in postwar Sweden" *Home Cultures* 2:2, 153–174.
- Kinnunen, Anna (2016) "Onnellinen mielisairaalapotilas? Poikkeavuus ja erilaisuuden rajankäynti elokuvassa Prinsessa". *Lähikuva* 29:3, 24–41.
- Koskenniemi, Pieta (2007) *Devising ja muita merkillisyyksiä*. Helsinki: Opintokeskus kansalaisfoorumi.
- Kristeva, Julia (1998) *Musta aurinko. Masennus ja Melankolia*. Suom. Mika Siimes & Pia Sivenius (Soleil noir. Dépression et mélancolie, 1987). Helsinki: Nemo.

- Kähmi, Karoliina (2015) ”Kirjoittaminen on tie minuun, minusta sinuun”. Ryhmämuotoinen kirjoittaminen ja metaforien merkitys psykoosia sairastavien kirjallisuusterapiassa”. Jyväskylän yliopisto. *Scriptum* 2:4.
- Lebowitz, Matthew S. & Woo-kyoung Ahn (2014) ”Effects of biological explanations for mental disorders on clinicians’ empathy”. *PNSA* 111:50, 17786–17790.
- LeFrancois, Bertol, Menzies, Raynold & Reaume, Gynther (toim.) (2013) *Mad matters. A critical reader in Canadian mad studies*. Toronto: Canadian Scholars’ Press.
- Martin, Bidy & Mohanty, Chandra Talpade (1986) ”What’s home got to do with it?” Teoksessa de Lauretis, Teresa (toim.) *Feminist studies/ Critical studies*. Bloomington: Indiana University Press.
- Nicholson, Helen (2014) *Applied drama. The gift of theatre* (2. painos). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Raitakari, Suvi & Günther, Kirsi (2015) Mielenterveysasiakkaan asema portaikkomallin ja Asunto ensin -mallin asumispoluilla. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 23:1, 66–82.
- Rissanen, Päivi (2007) *Skitsofreniasta kuntoutuminen*. Helsinki: Mielen-terveyden Keskusliitto.
- Rissanen, Päivi (2015) *Toivoton tapaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta*. Helsinki: Kuntoutussäätiön tutkimuksia 88.
- Saari, Juho (2015) *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saarikangas, Kirsi (2006) *Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Salo, Markku (1996) *Sietämisestä solidaarisuuteen. Mielisairaalaareformit Italiassa ja Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Salo, Markku (2011) ”Mielenterveyskuntoutujan yhteiskunnallisen aseman muutokset ja demokraattisen mielenterveyspolitiikan mahdollisuudet”. Teoksessa Ilpo Helén (toim.) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen*, s. 259–302. Tampere: Vastapaino.

- Salo, Markku & Kallinen, Mari (2007) *Yhteisasumisesta yhteiskuntaan? – Mielenterveyskuntoutujien asumispalveluiden tila ja tulevaisuus*. Mielenterveyden keskusliitto.
- Seikkula, Jaakko (2014) *Open dialogues and anticipations. Respecting otherness in the present moment*. Helsinki: National institute for health and welfare.
- Stone, Brendan (2004) "Towards a writing without power: notes on the narration of madness". *Auto/Biography* 12, 16–32.
- Svenaesus, Fredrik (2000) "The body uncanny: further steps towards a phenomenology of illness". *Medicine, Health Care and Philosophy* 3, 125–137.
- Tainio, Elma (2015) "*Tulin kuntoutumaan, en olemaan..*".: Nuori mielenterveyskuntoutuja tehostetussa palveluasumisessa - Kokemuksia marginaalisuudesta ja köyhyydestä. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto.
- THL (2018) *Mielenterveyspalvelut*. <https://thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveyspalvelut>. (Luettu 24.5.2018.)
- Tischler, Victoria & Panos Vostanis (2007) "Homeless mothers: Is there a relationship between coping strategies, mental health and goal achievement?" *Journal of Community & Applied Social Psychology* 17:2, 85–102.
- Tischler, Victoria (2009) "'I'm not coping, I'm surviving': understanding coping in a marginalised population". *Qualitative Research in Psychology*. 6:3, 191–202.
- Young, Iris Marion (1997) "House and home: feminist variations on a theme". Teoksessa Iris Marion Young (1997) *Intersecting voices: dilemmas of gender, political philosophy, and policy*, s. 134–164. Princeton: Princeton University Press.